

НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ

Єхалова Г.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Досліджено причини необхідності державного регулювання страхового ринку, зумовлені специфікою страхової діяльності та соціальним значенням страхування. Виявлено припустимі межі втручання держави у регулювання страхового ринку. Пояснено, чому страховий ринок не може повністю покладатися на механізм ринкового саморегулювання. Визначено головні напрямки державного регулювання страхового ринку з позиції досягнення інтересів індивіда-страхувальника, фірми-страховика, суспільства та держави.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, державне регулювання, олігополія, суспільні блага, індивідуальні блага.

Постановка проблеми. Страхування є фінансовим інститутом високого соціально-економічного значення, що потребує пильного нагляду з боку держави, тому що, по-перше, виконує соціальну функцію відшкодування майнових збитків та виплати страхових сум у випадку пошкодження здоров'я або втрати життя фізичних осіб-страхувальників. По-друге, страхування забезпечує виникаючу у процесі виробництва потребу у безперервності фінансово-господарської діяльності та відшкодування збитків юридичних осіб у випадку настання негативних подій. По-третє, страхування як частина фінансової системи держави має вплив на вагомі фінансові потоки та несе у собі інвестиційний потенціал за рахунок коштів страхових компаній.

В останні роки в економіці України страховий ринок як частина національної фінансової системи посідає все більш важливе місце, забезпечуючи довгострокову соціально-економічну стабільність та безпеку, розвиток підприємництва, ефективний захист майнових інтересів держави, юридичних та фізичних осіб, інвестиційне поживлення, та сприяє реалізації державної політики соціально-економічного захисту населення. З цих причин визначення необхідності та меж державного регулювання національного страхового ринку має високу актуальність. При цьому важливо підкреслити, що автоматичне перенесення існуючих форм та методів макроекономічного державного регулювання з інших сегментів економіки до страхового ринку не

можливе через певні особливості його функціонування.

Актуальність останніх досліджень і публікацій. Аналіз попередніх наукових досліджень у галузі державного регулювання страхового ринку свідчить, що в економічній теорії цьому питанню приділено багато уваги. У роботах Є. В. Коломіна, Н. І. Захарової, Л. І. Рейтмана здебільшого йдеться про необхідність державного регулювання в умовах державної монополії у страхуванні та відсутності приватних страхових компаній. Умови та особливості державного регулювання страхових ринків західних країн згадуються у роботах Ю. М. Журавльова, М. С. Клапків [1], М. Г. Жигас. Проте використання іноземного досвіду у вирішенні питання необхідності державного регулювання страхового ринку України має ускладнення з низки причин. У період зародження національного страхового ринку (90-ті рр. ХХ ст. та нульові рр. ХХІ ст.) питанням необхідності державного регулювання страхування було надано пильну увагу, зокрема, його досліджу-

вали В. В. Шахов, В. А. Сухов, М.Я. Шимінова, К. Е. Турбіна, Ю. С. Бугаєв [2] та ін. При цьому Ю. С. Бугаєв [2, с. 122], наприклад, ототожнює державне регулювання страхування зі страховим наглядом та визначає його межі з цієї точки зору, але слід зазначити, що державне регулювання передбачає й інші інструменти впливу та контролю. Дослідження меж державного регулювання страхового ринку в площині економічних відносин серед його учасників відображено у роботах Л. А. Орланюк-Малицької, Д. В. Кондратенко [5], О. Й. Жабинець та інших вчених. В останніх дослідженнях державного регулювання страхового ринку найбільшої уваги зслуговують роботи О. А. Залетова [3], С. С. Осадця, В. Д. Базилевича, С. А. Гуцуляк, А. А. Охріменка [4], М. В. Мних, В. П. Кругляка, Л. В. Нечипорук та ін. Однак теоретичного узагальнення проблеми необхідності державного регулювання національного страхового ринку в означених роботах надано не було.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Останні дослідження згаданих авторів внесли вагомий внесок в розвиток теорії страхування, в них детально досліджено та описано інструменти державного регулювання діяльності страхових компаній та державного контролю обсягів зібраних страхових внесків. Однак ці дослідження не мали за мету комплексного аналізу необхідності державного регулювання страхового ринку як системи та визначення меж контролю його учасників з боку держави, за умов якого можливо було б урахувати інтереси страхового бізнесу, юридичних і фізичних осіб – страхувальників, та держави.

Мета статті. Головна мета цієї статті – продовжити означені дослідження та поглибити поставлені авторами проблеми, розглянувши необхідність та межі державного регулювання страхового ринку як одну з умов ефективного розвитку національного страхового ринку, забезпечення страхового захисту населення та виробництва від можливих наслідків настання страхових подій, поповнення державного бюджету та реалізації інвестиційного потенціалу в страхуванні.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання економіки являє собою вплив держави на діяльність господарських суб'єктів та ринкову кон'юнктуру з метою забезпечення умов функціо-

Рис. 1. Система державного регулювання страхового ринку

Джерело: розроблено автором за даними [5]

нування ринкового механізму. Страховий ринок як специфічний об'єкт державного регулювання вимагає особливих інструментів регулювання, суттєво відмінних від інструментів, що використовуються в інших секторах економіки (рис. 1). Сутність державного регулювання страхового ринку може бути охарактеризовано як систему економічних та адміністративно-правових відносин, що виникають між учасниками страхового ринку та державою в процесі цілеспрямованого державного впливу на страховий ринок. Суб'єктами цих відносин виступають, з одного боку, держава в особі уповноважених органів, а з іншого боку – всі учасники страхового ринку. При цьому регулюванню опосередковано піддаються попит та пропозиція на страховому ринку, а також страховий продукт. Сутність державного регулювання страхового ринку відображує постійно відтворювані причинно-наслідкові ланцюгові зв'язки між його учасниками.

Зміст державного регулювання страхового ринку реалізується через систему методів, форм та інструментів регулювання, за допомогою яких держава впливає на страховий ринок. Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється за допомогою перевірки та аналізу наданої страховиками фінансової звітності та поділяється на передчасний та поточний [5, с. 279]. До передчасного нагляду належить перевірка відповідності діяльності страхових організацій встановленим вимогам та надання ліцензій на право здійснення певних видів страхової діяльності, а також реєстрація об'єднань страховиків та страхових брокерів. До поточного нагляду належить перевірка дотримання вимог законодавства професійними учасниками страхового ринку: огляд та аналіз звітності, призупинення та відгук ліцензій, виключення страхових брокерів та ін. Засоби регулювання страхового ринку розділяються на дві групи: пряме та економічне регулювання. Засобом прямого регулювання виступає система правових норм та державних органів, які забезпечують їх виконання. Економічне регулювання здійснюється через фінансово-кредитну систему держави, а кінцевими носіями державного економічного регулювання виступають її елементи. Адміністративно-правовий та економічний аспекти регулювання страхового ринку тісно пов'язані, тому що в основі розробки законодавчих актів або адміністративних заходів завжди полягають економічні явища та тенденції, які держава намагається або підтримати, або нейтралізувати. З метою ефективного використання фінансово-кредитних важелів регулювання держава дискретно впливає на них у межах закріплених правових норм (рис. 1). При цьому правові відносини у сфері страхування поділяються на дві групи: правовідносини, що регулюють власне процес страхування, тобто формування та використання страхового фонду, та правовідносини, що виникають з приводу організації страхової справи, тобто оперативної діяльності страховиків, їх взаємозв'язків з банками, бюджетом, органами державного регулювання [3, с. 281]. Обидві групи правовідносин регулюються законодавчими актами. При цьому перша група відноситься до громадського права, а друга – до державного, адміністративного, фінансового, кримінального, процесуального та інших галузей права. Слід наголосити, що держава не може безпосередньо втручатися в керування страховою компанією, за винятком державних чи частково державних страховиків. Комерційні страховики є самостійними суб'єктами ринку, їх діяльність здійснюється у правовому режимі, встановленому державою, проте вони керуються виключно власним менеджментом у межах його компетенції. Таким чином, державне регулювання встановлює рамкові умови діяльності страховиків. При цьому у ринковій економіці держава не може примусово привласнювати кошти страхових компаній, їх резерви та фонди, а також безпосередньо втручатися в діяльність інших учасників страхового ринку. Принципово важливим є виявлення об'єктивної необхідності державного регулювання страхового ринку та визначення його меж. Причинами необхідності державного регулювання страхового ринку виступають: природня олігополія страхового ринку, його висока соціальна та економічна значущість, зовнішні ефекти, неповнота інформації серед споживачів, тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Необхідність державного регулювання страхового ринку

Особливості страхового ринку, що зумовлюють необхідність його державного регулювання				
Відсутня вільна конкуренція	Страхові послуги є послугами суспільного споживання	Неповнота страхового ринку	Регулювання зовнішніх ефектів	Неповнота інформації
– природня олігополія;	– страхові послуги є індивідуальними суспільними благами;	– дефіцит послуг, ціна пропозиції яких менша за ціну попиту;	– ризиків екологічних катастроф;	– викривлення інформації страховиками;
– поглинання дрібних страховиків великими;	– суспільна цінність страхової послуги вища за індивідуальну;	– відмова від страхування ризиків з кумулятивним ефектом та високою збитковістю;	– неприбуткове екологічне страхування;	– неповнота державної інформації про страхування.

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Першою причиною, що зумовлює об'єктивну необхідність державного впливу на страховий ринок, виступає відсутність вільної конкуренції серед великої кількості страховиків. Згідно зі своєю економічною природою страховий ринок відноситься до олігополістичних ринкових структур. Це пов'язано з тим, що ефективно забезпечувати страховий захист за масштабними ризиками та ризиками з високою вірогідністю настання страхових подій можуть тільки страховики з великими страховими резервами, розвиненою мережею представництв та абсолютною фінансовою стійкістю, аби мати змогу сплатити страхові ком-

пенсації у разі настання страхових подій за цими ризиками. Страховий ринок прямує до збільшення капіталу, злиття та поглинання дрібних страховиків більшими. Держава має регулювати страховий ринок, тому що олігополії здатні свідомо обмежувати обсяги виробництва – у випадку зі страховиками, це обмеження страхування об'єктів та суб'єктів з великими страховими сумами та високою вірогідністю настання страхової події, що є збитковими для страховиків, та утримувати ціни на страхові послуги як фінансовий продукт вищі, ніж на суміжних ринках. З метою забезпечення від цих негативних наслідків держава здійснює ліцензування страховиків, встановлює мінімальний обсяг сплаченого статутного капіталу страховика, затверджує перелік обов'язкових видів страхування, тощо [1, с. 86]. Другою причиною необхідності державного регулювання страхового ринку є висока значущість страхового захисту як послуги суспільного споживання. При цьому страхові послуги виступають як індивідуальні та суспільні блага одночасно. Відмінністю індивідуальних страхових послуг є те, що ними користуються тільки суб'єкти, які готові сплатити їх вартість. Більшість видів майнового страхування, страхування життя та відповідальності перед третіми особами є індивідуальними благами. При цьому страхові компанії виробляють суспільні блага за участі держави, серед яких: страхування об'єктів виробництва та промисловості, оборони, соціальних інститутів, інфраструктури та комунікацій, тощо. Відмінністю суспільних благ є те, що їх суспільна корисність вища за індивідуальну. Оскільки індивід як учасник ринку згодний сплачувати тільки індивідуальну корисність, ринок не виробляє необхідний обсяг цих благ. Їх завжди пропонується менше на страховому ринку, ніж потрібно. Наступною причиною необхідності державного регулювання страхового ринку є його неповнота. Критерієм розподілу ринків на повні та неповні є здатність ринку запропонувати потрібний обсяг благ, ціна пропозиції яких менше ціни попиту. До неповних відносять такі ринки, які не забезпечують ринок необхідним обсягом благ навіть за умови, що ціна попиту вища за ціну пропозиції. Наприклад, комерційні страхові компанії відмовляються від страхування ризиків з кумулятивним ефектом (страхування від повеней, землетрусів, буревіїв) за негативних прогнозів, або страхування фінансових ризиків з кредитування в умовах нестабільності в економіці. Тобто запровадження обов'язкового страхування від стихійних лих, на транспорті, в авіації, мореплаванні, на виробництві, коли вірогідність настання страхового випадку висока, а обсяги страхових виплат надвеликі, можливе лише завдяки державному регулюванню. Участь держави в регулюванні страхового ринку також зумовлена необхідністю регулювання зовнішніх ефектів – в першу чергу, це стосується екологічних катастроф, зумовлених антропогенними факторами, та загальних збитків екосистем від виробництва. Важливу роль при цьому відіграє екологічне страхування, головним суб'єктом якого виступає держава. Неповнота інформації також

зумовлює необхідність державного втручання у функціонування страхового ринку. Більшість інформації про страховий ринок надходить до страховальників від страхових компаній, при цьому вона нерідко є викривленою, тому що замовниками аквізиційних матеріалів (рейтинги, відгуки відомих особистостей, пряма реклама в медійному просторі, тощо) виступають самі страховики. Тому для забезпечення об'єктивної інформованості суспільства щодо страхування державне регулювання інформаційного простору страхового ринку є необхідним. Наприклад, страхові компанії зобов'язані оприлюднювати фінансову звітність, зокрема, рівень фінансової стійкості, обсяги зібраних страхових премій, номер ліцензії, реєстраційний номер в Держреєстрі, тощо.

Висновки і пропозиції. Державне регулювання страхового ринку забезпечує розвиток національної системи страхування, здійснює контроль діяльності його учасників та є необхідним з низки об'єктивних причин, зокрема, через відсутність вільної конкуренції, неповноту страхового ринку, необхідність регулювання зовнішніх ефектів, тощо. При цьому економічні методи регулювання доповнюють адміністративні, встановлюючи таким чином рамкові умови діяльності учасників ринку. Процес державного регулювання страхового ринку є безперервним, постійно вдосконалюваним та включає: створення нормативно-правової бази; відбір професійних учасників ринку; контроль виконання учасниками ринку законодавства та ін. Основними функціями державного регулювання страхового ринку виступають: забезпечення правових умов; захист економічних інтересів споживачів-страхувальників; контроль страхового захисту суспільного виробництва; оптимізація режиму оподаткування суб'єктів страхового ринку та умов інвестиційної діяльності страховиків; забезпечення взаємодії національного страхового ринку з міжнародним; участь в роботі міжнародних організацій зі страхового нагляду, тощо. При цьому державне регулювання страхового ринку має діалектичну спрямованість. З одного боку, страхові компанії – це комерційні підприємства, головною метою яких є отримання максимального прибутку, з іншого боку, головною метою страхування як системи є забезпечення населення та виробництва від наслідків настання страхових подій. При цьому страхувальники намагаються отримати якомога більшу страхову суму при найвищому ризику за низької ціни страхової послуги, тобто отримати найвищу індивідуальну користь. Держава при цьому переслідує мету отримання найвищої суспільної користі – забезпечення неперервності виробництва та збереження працездатності населення, з одного боку, та поповнення державного бюджету за рахунок податкових відчислень страховиків, з іншого. Внутрішні протиріччя страхового ринку та різні цілі його учасників зумовлюють необхідність державного регулювання в страхуванні за умови, що воно враховує суспільні та державні інтереси, а також комерційні інтереси страховиків та індивідуальні інтереси страхувальників.

Список літератури:

1. Клапків М. С. З історії зародження національного страхового ринку // Фінанси України. – 1998. – № 1. – С. 81–94.
2. Бугаев С. С. Страхование [Текст] / С. С. Бугаев. – М.: Издательский центр «Анкил», 2004 г. – 202 с.
3. Залетов О. А. Страхование в Украине [Текст] / О. А. Залетов (под ред. Слюсаренко О. А.). – К.: МА «BeeZone», 2012 – 452 с.
4. Охрименко О. О. Страхование: моногр. / О. О. Охрименко. – К.: 2008. – 204 с.
5. Кондратенко Д. В. Аналіз впливу державного регулювання та саморегулювання на діяльність страхових організацій в Україні // Вісник Харківського національного ім. Казаріна. Економічна серія. – 2005. – С. 279–283.

Ехалова А.В.

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского

НЕОБХОДИМОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА

Аннотация

Исследованы причины необходимости государственного регулирования страхового рынка, обусловленные спецификой страховой деятельности и социальным значением страхования. Выявлены допустимые границы вмешательства государства в регулирование страхового рынка. Определены основные направления государственного регулирования страхового рынка с позиции достижения интересов индивида-страхователя, фирмы-страховщика, общества и государства.

Ключевые слова: страхование, страховой рынок, государственное регулирование, олигополия, общественные блага, индивидуальные блага.

Yekhalova A.V.

Taurida National V.I. Vernadsky University

NECESSITY OF STATE REGULATION OF THE INSURANCE MARKET

Summary

The reasons of necessity of state regulation of the insurance market, caused by specificity of insurance activity and social value of insurance are investigated in this paper. The admissible limits of state influence in regulation of the insurance market are revealed. The main directions of state regulation of the insurance market are determined from the standpoint of achieving the interests of the individual insured, the insurer, society and the state.

Keywords: insurance, insurance market, state regulation, oligopoly, individual benefit, public benefit.